

A DÉL-AFRIKAI TÉRSÉG POLITIKAI TERMÉSZETRAJZA

Afrika déli része mindig is a legek területének számított a kontinensen: itt állnak Nagy-Zimbabwe romjai, amelyek a piramisok után Afrika legnagyobb történelmi építményei, itt hozta létre birodalmát Shaka zulu király, a legtehetségesebbnek tartott afrikai hadvezér, ide települt be a legtöbb európai, itt találták a legtöbb ásványkincset, és még hosszan folytathatnánk a sort. A kolonializmus utolsó bástyájának is Afrika déli része számított, a portugál gyarmatok csupán 1975-ben, Zimbabwe 1980-ban, Namíbia 1990-ben nyerték el függetlenségüket. A Dél-Afrikai Köztársaságban pedig, amelynek apartheid rendszerével szemben a kontinens államai évtizedeken át önmagukat meghatározták, és az Afrikai Egységszervezetet egybetartották, csupán egy évtizede, 1994-ben váltotta fel a pigmentokráciát a többségi uralom.

Roppan jelentőségű változás volt ez, csupán Ghána 1957-ben elnyert függetlenségéhez vagy az 1960-as „Afrika évéhez” hasonlítható. Dél-Afrika a kiközösítettségéből szinte egy csapásra a kontinens soros üdvöskéjévé, az afropesszimizmus elleni leghatékonyabb érvvé vált. Alig telt el egy hónap a szabad választások után, és Tuniszban Nelson Mandelát az AESZ második alelnökének választották. A Dél-Afrikával kapcsolatos eufória szinte mindenkit magával ragadott, Huntington az 1996-ban megjelent s roppant népszerűsége szert tett munkájában (*A civilizációk összecsapása*) arról ír, hogy a külön civilizációvá fejlődő szubszaharai Afrikának vélhetően a Dél-Afrikai Köztársaság lesz a mag-állama.

Az, hogy Etiópia (1974-ig), Kenya, Nigéria, Elefántcsontpart, Zimbabwe stb. után a Dél-Afrikai köztársaság vált a kontinens vezető politikai státusszal rendelkező országává, semmi csodálkoznivaló nincs. Latin-Amerikától eltérően, ahol Mexikó, Brazília és Argentína is alappal pályázhat ilyen szerepre, Afrikában nincs rövid- és középtávon érdemi vetélytárs. Afrika jelenleg majdnem 800 millió lakosából mindössze 45 millió, azaz alig több mint 5 % él itt, mégis a dél-afrikai gazdaság az afrikai kontinens gazdasági erejének 19 %-át adja. A szubszaharai térség GDP-jéből a részesedése már egyharmadnyi. A kontinens teljes ipari termeléséből az ország 40%-kal részesedik, áramtermeléséből 50 %-kal, a kontinens aszfaltozott útjainak fele itt épült, a mobiltelefonok több mint harmada, a számítógépek (amelyek az UNESCO adatai szerint felerészben használtan kerülnek Afrikába) és az ATM-ek több mint fele itt működik. A kontinens 2003-as mindössze 130 milliárd USD exportjából (Magyarország évi exportja 42 milliárd USD) Dél-Afrika 36,8 milliárd USD-vel részesedett. A KSH november 8-án nyilvánosságra hozott

gyorsjelentése szerint az idei év első 8 hónapjában az afrikai kontinensre irányuló 166,3 millió USD teljes magyar exportból Dél-Afrika részesedése 74,6 millió USD, azaz az afrikai export majdnem fele ide irányul. Importunk onnan az előző évhez képest megduplázódott, ám így is csupán 5,6 millió USD, ami alig ötöde a 27,8 millió USD afrikai importunknak. (Összexportunk Afrikába szinte teljesen megegyezik a görög exporttal, és alig marad el a portugál relációtól, míg behozatalunkban egyedül Ausztráliát előzi meg Afrika, ám Kanada kétszer, Brazília háromszor nagyobb összegben importál tőlünk.)

Amennyiben a kontinens öt gazdasági régiójából a legfejlettebbnek, a Dél-Afrikát is magába foglaló SADC (Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség) adatait vesszük alapul, úgy a mára már 14 országot magába foglaló szervezet 226,1 milliárd USD (2003) teljes GDP-jéből (ami Fekete-Afrika GDP-jének felét adja, ám ami nagyjából csak Belgiuménak felel meg), Dél-Afrika részesedése 65,7%, míg a 2. és 3. helyen Angola, illetve Tanzánia egyenként mindössze 6,1 % mondhat a magáénak. A SADC 2008-ra tervezi tagországai között a teljesen szabad kereskedelem bevezetését (az ECOWAS 2004-ben már a közös útlevelek kiadásába is belefogott). Az SADC és az öt országot magába foglaló Dél-Afrikai Vámunió (SACU) már 1994 előtt is fontos partnerei voltak a Dél-Afrikai Köztársaságnak, ez volt az egyetlen régió, ahová az ország alapvetően feldolgozóipari termékeket tudott exportálni. Ez a sajátosság – kiterjesztve egész Afrikára – máig fennáll, továbbá az is, hogy Dél-Afrika ebből a térségből exportja értékének mindössze nyolcadát importálja. (Afrika egészére számítva ez az arány 4:1-hez, 16, ill. 4 %.) Dél-Afrika 50 legjelentősebb külkereskedelmi partneréből 2002-ben mindössze 10 volt afrikai ország, Zimbabwe (16.), Mozambik (18.), Zambia (20.), Mauritius (33.), Nigéria (36.), Malawi (37.), Kenya (38.), Tanzánia (39.), Angola (40.) és a Kongói DK (46.). Ám e mutatóknál talán szemléletesebb, hogy az ország Mozambiktól Ugandáig kiszorította a volt anyaországokat az iparcikkek és berendezések legfontosabb szállítójaként.

A fenti egyenlőtlenségek alapján az apartheid megszűnte után az elemzések kétféle irányba mutattak, első örömeben a legtöbb szakember a dél-afrikai lokomotív beindulását prognosztizálta, ami kihúzza majd az egész kontinenst a kátyúból. A másik, inkább negatív várakozás a gazdasági egyensúlytalanságnak a politikába történő konvertálódásától tartott, attól, hogy Dél-Afrika dominálni fogja minimálisan Afrika Egyenlítőnél délre fekvő országait, esetlegesen az egész kontinenst. Ma már tudjuk, hogy ezek a várakozások nem teljesültek, noha egyik sem volt teljesen megalapozatlan. A Clinton kormányzat alatt Pretoriában szolgáló USA nagykövet ezt úgy fejezte ki, hogy az, ahogy Dél-Afrika viszonyul Afrika többi részéhez, hasonló ahhoz, ahogy az USA viszonyul a világ többi részéhez, mindketten vezetésre termettek. Nem nehéz belátni, hogy a Bush adminisztráció alatt az ilyen logika gyakorlati érvényesítésének milyen hatása lett volna Dél-Afrika kontinentális

kapcsolataira. Ám a dolgok más irányba fejlődtek. Dél-Afrika az elmúlt évtizedben átlagosan évi 3 % gazdasági növekedést produkált, alig többet, mint a népességszaporulat. Minden eredmény ellenére a dél-afrikai gazdaság és társadalom az utóbbi évtizedben nem tudott kitörni az egyenlőtlenség és féloldalas fejlődés csapdájából, a ma már minden népcsoport számára nyitott és a nyugati világ életszínvonalát képviselő körzetei mellett ott találhatóak a szegénység jelentős szigetei is, KwaZulu-Natalban a népesség 30, Kelet-Fokföldön 40 %-a nem jut egészséges ivóvízhez, villanyáramhoz és egyéb alapvető szolgáltatásokhoz.

Afrika nem egy állama az utóbbi fél évtizedben 5–10 %-kal növelte gazdaságát (Mozambik, Uganda, Ruanda). Igaz ezen országok állami költségvetésének 50–70 %százalékát a külföldi segélyek adják, míg Dél-Afrikában ez az arány soha nem haladta meg a 2 százalékot, nemzeti jövedelmének pedig a 0,3 %-át. Ahogyan a kilencvenes évek közepén sorra nyitotta Dél-Afrika diplomáciai képviselőit a kontinens országaiiban, sokhelyütt szinte azonnal a fogadó ország legfontosabb kereskedelmi partnerévé is vált. Sőt, Dél-Afrika, amely a SACU országokban már jóval a második világháború előtt is a legfontosabb befektető volt, 1990–2000. között éves átlagban 1,4 milliárd USD, összesen 12,5 milliárd USD afrikai befektetésével a fekete kontinens legnagyobb befektetőjévé vált, megelőzve az USA akkor 10 milliárd USD befektetéseit, és jóval felülmúlva Nagy-Britannia, Franciaország, Németország mutatóit. Mozambikban 33 %, Tanzániában 46 %, Kenyában 44 %, Ugandában 55%, sőt, még a földrajzilag távoli Maliban is a közvetlen külföldi befektetések fele érkezett Dél-Afrikából.

Évtizedünkben ez a trend megfordult, s ma már a némileg konszolidáltabb viszonyoknak, a nemzetközi szervezetek, illetve a G8 erőfeszítéseinek is köszönhetően Dél-Afrika hátrébb szorult a befektetői listán. Ez a jövőben sem lesz másként, az USA 2001 szeptembere után valóságos fordulatot hajtott végre Afrika-politikájában. „Egyetlen kontinenst sem hagy hátra”, és a nyugat-afrikai, de még a csádi, sőt, szudáni olajmezők is érdeklődésének homlokterébe kerültek, hiszen a mai 15 %-ra becsült hányadról akár a behozatal negyedére is felkúszhat Afrika részesedése. Ettől függetlenül a dél-afrikai cégek, illetve az ott újra megtelepedett nemzetközi vállalatok éppen az olyan, Afrika számára kulcsszektorokban, mint amilyen a bányászat vagy az információ-technológia, a bank- és biztosítási szektor, stb. továbbra is vezető szerepet játszanak a kontinensen. Erre példa, hogy a nyugat-afrikai partokon roppant lendülettel befektető olajcégek Fokvárosban építették ki regionális központjaikat, pedig Dél-Afrika nem is számít olaj és földgázkészletekben gazdagnak.

Az új dél-afrikai vezetés a múlt öröksége miatt is kínosan kerülte, hogy a gazdasági befolyás bármilyen politikai befolyássá transzformálódjék. Ujratárgyalták a SACU 1969-ben lefektetett szabályait is, a korábban Dél-Afrikának egyoldalú előnyöket nyújtó feltételeket megváltoztatták. Lesotho például így állami költségvetésének 50 %-át a vám-

unió által neki visszaosztott pénzeknek köszönheti, míg nemzeti jóvedelméből a Dél-Afrikában dolgozó polgárai hazautalása 45 %-ot tesz ki. A szabad Dél-Afrika első évtizedében külföldi szerepvállalásaival inkább a várakozások alatt teljesített, és egyetlen egy esetben, 1998-ban éppen Lesothóban került sor fegyveres beavatkozásra, hogy az országban elharapódzó anarchiát felszámolják. Az afrikai és a nemzetközi közösség nem sokallta, hanem éppen kevesellte Dél-Afrika – az említett eset kivételével kizárólagosan multilaterális alapon történő akcióit, közvetítéseit, hiányolta beavatkozását, például 1994-ben Ruandában is. Jelen pillanatban Dél-Afrika 3 ezer békefenntartóval van jelen a kontinensen, Burundiban, illetve a Kongói Demokratikus Köztársaságban, és ez nem túl nagy szám ahhoz képest, hogy Franciaország egyedül Elefántcsontparton 5 ezer katonájával van jelen. (A kérdésnek alapvető jelentőséget biztosít az a tény, hogy Fekete-Afrika népességének kétötödét közvetve vagy közvetlenül érinti valamilyen – néha egyszerre több – háborús konfliktus.)

Az idei évben mintha némi elmozdulás történne, Líbiával szemben Dél-Afrika nyert az új pánafrikai parlament székhelyéért folyó versenyben, és az ország külügyminiszterét, Nkosazana Dlamini Zuma-t választották az újonnan létrehozott Afrikai Béke és Biztonsági Tanács első elnökévé. Ideszámítva azt is, hogy a tavasszal fölényes többséggel újraválasztott Thabo Mbeki második, és az alkotmány szerint utolsó elnöki mandátuma során a korábbiaknál is erősebben törekszik az „afrikai problémákra afrikai megoldások” elv alkalmazására, felerősödhet egyfajta pánafrikai intervencionizmus. Ismerve a gondokat, mint amilyen az AIDS terjedése vagy a valódi politikai pluralizmus megteremtése kontinens-szerte, olyan kihívások ezek, amelyek meghaladják Dél-Afrika, de az egész kontinens lehetőségeit is, így Dél-Afrika a NEPAD és más pánafrikai kezdeményezés elindítójaként rá van utalva a nemzetközi együttműködésre.

Ezt az EU is elismeri, 2003–2005-ös Indikatív Programja 386 millió Euró támogatást tartalmaz, és a rákövetkező 2006-os évben is 129 millió Eurót, mely összegek egyre nagyobb hányada szolgálja a regionális fejlesztéseket. (1995–2002 között az EU 880 millió Eurót hagyott jóvá, és 555 milliót fizetett ki ténylegesen Dél-Afrikának. Ez az ország számára nyújtott segélyek 25 %-a volt, amit az Európai Befektetési Bank és a 15 uniós tagállam kétoldalú átutalásai a fejlesztési segélyek terén 70 %-ra tornáztak fel. (Afrika a világ 50 milliárd USD-re taksált fejlesztési segélyeiből 2000-ben 16,8 milliárd USD-vel, 2002-ben 18,8 milliárd USD-vel részesedett.) A jövőben az ország egyre kevesebb segélyben fog közvetlenül részesülni, ugyanakkor az Afrika déli részének szánt segélyek növekvő hányadát fogják a nagyobb hatékonyság elérése céljából rajta keresztül csatornázni, és ez felerősíti Dél-Afrika szerepét a kontinens gondjainak, eufémizmussal: „posztkoloniális viszonyainak” meghaladásában.